

Андрій Мартинов

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ФРН ЗА ЧАСІВ ДРУГОЇ «ВЕЛИКОЇ КОАЛІЦІЇ»: ОСНОВНІ НАПРЯМИ І РЕЗУЛЬТАТИ (2005–2009 рр.)

Стаття присвячена дослідженню особливостей формування та реалізації зовнішньої політики ФРН в період правління другої «великої коаліції». Основна увага приділена питанням концептуальних підходів Німеччини до міжнародних відносин, її активності у питаннях міжнародної безпеки, нормалізації відносин ФРН і США, а також специфіці німецько-російських відносин.

Ключові слова: *Німеччина, «велика коаліція», зовнішня політика, Європейський Союз, міжнародна безпека, Росія, Україна.*

У грудні 2013 р. за результатами чергових виборів до бундестагу і внаслідок коаліційних домовленостей між Християнсько-демократичною партією, Християнсько-соціальним союзом і Соціал-демократичною партією Німеччини була утворена третя в політичній історії Федеративної Республіки Німеччини, починаючи з 1966–1969 рр. і 2005–2009 рр., «велика коаліція». За кольорами партійних прапорів у науковій і публіцистичній літературі її також називають «чорно-червоною». Оскільки практика найбільших партій на основі коаліційних домовленостей керувати Німеччиною є усталеною, науковий і практичний інтерес становить дослідження впливу «великої коаліції», зокрема, у даній статті «другої», на зовнішню політику Німеччини.

У зазначеному контексті розглянемо основні концептуальні підходи, які домінують у середовищі німецької політичної еліти щодо визначення пріоритетів міжнародної діяльності ФРН, а також ретроспективно висвітливо ключові зовнішньополітичні досягнення і проблеми діяльності другої «великої коаліції» відповідно до основних напрямів дипломатичної активності ФРН. Мова йде про європейський інтеграційний і євроатлантичний аспекти німецької зовнішньої політики, а також російський і східноєвропейський вектори.

Зовнішньополітичні аспекти діяльності другої в політичній історії ФРН «великої коаліції» ретельно проаналізовані насамперед німецькою історіографією. Ознайомимось з показовими з точки зору різних підходів до аналізу історичного досвіду міжнародної діяльності ФРН періоду другої «великої коаліції» узагальнюючими науковими працями німецьких дослідників. Зокрема, відомий німецький фахівець з історії зовнішньої

політики ФРН Грегор Шолльген чималу увагу у другому томі фундаментальної монографії «Німецька зовнішня політика від 1945 р. до сьогодні» достатньо критично поставився до здобутків другої «великої коаліції» на міжнародній арені. На його думку, дипломатичний тандем бундесканцлера і міністра закордонних справ А. Меркель і Ф.-В. Штайнмайера головним чином удосконалював зовнішньополітичний курс, сформований за часів «червоно-зеленої коаліції» (1998–2005 рр.). Головним чином це стосувалося ролі ФРН у міжнародних миротворчих операціях (від Афганістану і Косово до Південного Судану). Водночас найбільшим здобутком другої «великої коаліції» на міжнародній арені Г. Шолльген вважає нормалізацію німецько-американських відносин, погіршених у 2003 р. відмовою тодішнього канцлера, соціал-демократа Г. Шредера підтримати війну США в Іраку¹.

У період правління другої «великої коаліції» тривали дебати з приводу співвідношення теоретичних засад зовнішньополітичної діяльності ФРН. Зокрема, М. Сабров і Х. Ментель запропонували концепт адаптації структури і пріоритетів діяльності німецької дипломатії до неореалістичної теорії міжнародних відносин, яка ґрунтується на визнанні діалектичного взаємозв'язку між внутрішньою і зовнішньою політикою в умовах процесів глобалізації та європейської інтеграції².

Значну увагу німецька історіографія діяльності другої «великої коаліції» приділяє прагматиці курсу ФРН в Євросоюзі³. Водночас експерт німецького товариства зовнішньої політики М. Хютманн акцентував увагу на необхідності удосконалення німецьких внутрішньополітичних механізмів координації європейської політики ФРН⁴. Наочний приклад таких проблем проаналізував П. Бекер, який довів, що прийняття рішення про вступ 1 січня 2007 р. Болгарії і Румунії до Євросоюзу стало результатом важкого компромісу між християнськими демократами, соціал-демократами та християнсько-соціальним союзом. Адже саме соціал-демократи найбільше наполягали на продовженні одночасного розширення Євросоюзу та поглиблення процесу європейської інтеграції⁵. Деякі дослідники історії дипломатичної діяльності другої «великої коаліції» саме у цьому вбачають символ досягнення глибокого внутрішньоелітного консенсусу з питань зовнішньої політики Німеччини⁶.

Однак, одночасне вирішення декількох стратегічних завдань виявилось не під силу навіть Євросоюзу та його «мотору», яким залишається Німеччина. У науковій літературі формалізувалася точка зору, яка полягає у тому, що найбільшою поразкою європейської політики другої «великої коаліції» став провал проекту ратифікації першої спільної Конституції Європейського Союзу (фактично як федеративної держави «Сполучених Штатів Європи») та вимушений компроміс із ратифікацією Лісабонського договору реформ (2007 р.)⁷.

Значна увага в науковій літературі, присвяченій діяльності на міжнародній арені другої «великої коаліції», приділяється ролі ФРН у врегулюванні питань міжнародної безпеки. Зокрема, з ліберальних позицій аналіз політики другої «великої коаліції» у сфері безпеки і зовнішній політиці здійснив С.Харніш. На його думку, уряд Меркель-Штайнмайєра продовжив активну політику у сфері безпеки попереднього уряду коаліції соціал-демократів і партії зелених. Зокрема, це стосується миротворчих військових операцій у Афганістані та на Балканах⁸. Водночас С. Харніш зазначає, що, незважаючи на високу активність на міжнародній арені у сфері безпеки, ФРН так і не домоглася реформування Ради Безпеки ООН та здобуття місця постійного члена Ради Безпеки ООН⁹. Іншої точки зору дотримується відомий експерт з питань зовнішньої політики, речник соціал-демократів із цього кола проблем Гернот Ерлер. Він високо оцінив міжнародну діяльність «чорно-червоної коаліції», яка, на думку Г. Ерлера, підняла на новий рівень вплив ФРН у світовій політиці¹⁰.

Напередодні виборчої кампанії 2009 р. своє «кредо» щодо внутрішньо-політичних і зовнішньополітичних проблем розвитку Німеччини висловив міністр закордонних справ ФРН Ф.-В.Штайнмайєр, який був висунутий на посаду бундесканцлера соціал-демократами як альтернативний кандидат А. Меркель. Показово, що він так і не визначив коло питань зовнішньої політики, щодо яких соціал-демократи і християнські демократи мають діаметральні позиції¹¹. Однак, такий стан справ можна пояснити політичною коректністю та бажанням не акцентувати увагу на нюансах, які дві «великі партії» розділяють. Утім, від такого політесу незалежні німецькі дослідники, які, підводячи попередні підсумки діяльності «великої коаліції», називали період правління «чорно-червоної коаліції» за аналогією із середньовічними подіями у Великій Британії «Війною троянд». Зокрема, Е. Лозе та М. Венер аргументовано довели, що розбіжності між християнськими демократами та соціал-демократами щодо темпу розширення Євросоюзу та реформ його структур були не менш важливими питаннями для розпаду коаліції та відмови А. Меркель від її клонування після виборів 2009 року¹².

У російській історіографії зовнішньополітичні проблеми ФРН часів другої «великої коаліції» висвітлені у статтях А.Ю. Ватліна. Автор порівнює здобутки і недоліки зовнішньополітичної діяльності «червоно-зеленої» коаліції і другої «великої коаліції» й робить висновок про спадковість курсу між ними¹³. У свою чергу В.В. Петухов, аналізуючи сприйняття російсько-німецьких відносин масовою свідомістю російських громадян, дійшов висновку, що ці рецепції визначаються прагматикою позитивного впливу російсько-німецьких зв'язків на російську економіку¹⁴. Домінантною в російській історіографії діяльності другої «великої

коаліції» залишається її вписування у ширший історичний контекст двосторонніх відносин з прицілом на не менш тривалу перспективу¹⁵. Натомість у вітчизняній історіографії, зокрема європейської політики другої «великої коаліції», кристалізувався досить критичний погляд на недосконалі механізми «східного партнерства» Євросоюзу, які підтримав уряд Меркель-Штайнмайєра¹⁶.

Утім, аналізуючи теоретичні засади зовнішньої політики сучасної ФРН, варто пам'ятати сентенцію провідного консультанта зовнішньополітичного відомства цієї країни Ф.Ріттбергера, який визначає дипломатію як «мистецтво дати можливість іншій країні вмотивовано врахувати ваші інтереси»¹⁷. Однак, перш ніж намагатися змінити неприйнятну позицію, яку займає партнер по міжнародним відносинам, слід спочатку її досконало зрозуміти, свідомо розрізняючи факти самі по собі та їхню інтерпретацію. Зрештою, чим більшим є знання про партнера, тим більше можливостей впливу на нього¹⁸.

Теоретичне обґрунтування цілей та інструментів зовнішньої політики ФРН відбувається з урахуванням застосування багатоваріантних сценаріїв дипломатичної практики. Непевна зовнішня політика є наслідком незнання власних можливостей, а самовпевнена політика має за основу нерозуміння можливостей опонентів¹⁹.

Розвиток дипломатичних технологій навіть у процесі прийняття рішень у самій другій «великій коаліції» спирається на переговори, які є процесом двосторонньої комунікації, спрямованим на досягнення компромісу. В такому разі до уваги беруться інтереси (справжні мотиви), а не конфронтаційні позиції (конкретні вимоги). Важливо постійно тримати у полі зору ієрархію власних інтересів, аби в процесі торгів не поступитися суттєвими власними інтересами заради несуттєвих тактичних переваг. Неможливо реалізувати власні інтереси, абсолютно нехтуючи інтересами опонента. Знаючи альтернативи можна послідовно захищати власні інтереси. Для отримання справедливих результатів має бути певний стандарт. Мають бути вироблені стандарти допустимої поведінки, визначені інтереси та запропоновані варіанти: нічого остаточно не погоджено, доки все не погоджено; погроза негативна, тому краще показати, що може бути, якщо не буде досягнуто угоди²⁰.

Досягненням другої «великої коаліції» стала розробка дієвої системи погодження інтересів різних політичних партій з питань зовнішньої політики ФРН за допомогою ефективної діяльності експертних груп. У цьому сенсі «знання і системні комунікації», — як слушно зазначає Елвін Тоффлер, — не є ані нейтральними до влади, ані таким собі «антисептичним засобом» проти неї. Либонь кожен факт, використаний у бізнесі, політичному житті й буденних людських взаєминах, походить з

інших фактів або припущень, що були сформульовані, умисно чи ні, попередньою структурою влади. Отже, кожен факт має власну історію влади і т.зв. «прийдешиє влади» — незначний або потужний вплив на майбутній її розподіл»²¹. Також друга «велика коаліція» приділяла значну увагу розвитку міжнародної діяльності партійних фондів та неурядових організацій²².

Отже, 18 вересня 2005 р. відбулися дострокові вибори до німецького бундестагу. ХДС-ХСС здобула лише на три місця більше, ніж соціал-демократи. Г. Шредер заявив про готовність створити «велику коаліцію», якщо він буде її канцлером. За явки 79,6% виборців за СДПН — 34,35 голосів, за ХДС-ХСС — 35,2%, зелені — 8,1%, ВДП — 9,8%, ПДС — 8,7%, інші — 3,9%²³. Після тривалих і складних переговорів 14 листопада 2005 р. у Берліні було підписано угоду про програму діяльності «великої коаліції». У сфері зовнішньої політики акцент робився на пріоритетності розвитку Євросоюзу та активності ФРН у сфері міжнародної безпеки²⁴.

У першому півріччі 2007 р. бундесканцлер А. Меркель та лідер соціал-демократів і міністр закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмайер виконували повноваження головуєчих у структурах Європейського Союзу. Пріоритетами діяльності на європейському напрямі ФРН визначила розробку нового Договору, який мав замінити «Договір про Конституцію для Європи», глобальний захист клімату, енергетичну політику, поглиблення трансатлантичного економічного співробітництва, активізацію співпраці з країнами Чорноморського регіону та Центральної Азії. ФРН закликала партнерів по ЄС погодитися на посилення повноважень Європейського парламенту та прийняття рішень з багатьох питань в Євросоюзі кваліфікованою більшістю голосів²⁵.

1 грудня 2009 р. набув чинності Лісабонський договір, який уточнив нормативно-правові аспекти діяльності Євросоюзу. Цей правовий акт складається з преамбули, 7-ми розділів, 13-ти протоколів та 59 декларацій. Зазначений документ диференціював рівні компетенції у різних сферах політики між державами-членами та Євросоюзом за трьома категоріями: виключна, спільна та допоміжна. Водночас Договір визнає Європейський Союз юридичною особою, суб'єктом міжнародного права. Відповідно до зазначеного договору створено посаду президента Європейської Ради (як інституту ЄС), який обирається на два з половиною роки з правом на одне повторне обрання. Внаслідок цього змінено модель ротацийного головування держав-членів ЄС. Президент Європейської Ради має забезпечити послідовність її роботи. Іншою новацією договору є впровадження посади Верховного представника ЄС у зовнішніх справах і з політики безпеки. Високий представник стає одним із віце-президентів Європейської комісії. Причому, починаючи з 2014 р. кількість європей-

ських комісарів буде дорівнювати не 27 (за кількістю держав-членів), а відповідатиме двом третинам кількості держав-членів ЄС. Європейський парламент отримав статус, рівний Європейській Раді. Однак з 2014 р. кількість депутатів має бути скорочено до 750 парламентарів.

Лісабонський договір також прописав нову процедуру ухвалення рішень. Починаючи з 1 листопада 2014 р. голосування з питань, які не є пропозиціями Європейської комісії, або Верховного представника Євросоюзу із закордонних справ та політики безпеки потребуватиме більшості 72% голосів членів Європейської Ради, які мають представляти 65% населення ЄС. Блокуюча меншість складає тепер 35% населення держав-членів ЄС. Утримання під час голосування не перешкоджатиме прийняттю рішення, що потребує одностайності. Правом вето володітимуть не одна, а не менше чотирьох країн-членів²⁶.

Нагадаємо, що Лісабонський договір збільшив коло галузей, у яких Європейський парламент має вирішальне слово, зокрема, аграрний сектор, юстиція та координація роботи служб безпеки. Додано клаузулу солідарності, що передбачає спільні дії Євросоюзу та його держав-членів у разі терористичних атак. Договір розширює право голосу й самих європейців, так будь-яка громадська ініціатива, під якою підпишеться не менше мільйона громадян країн-членів ЄС, зобов'яже Європейську комісію прийняти офіційне рішення з цього питання. Кожен громадянин матиме право звернутися до європейського Омбудсмана. Не менш серйозною є ще одна новація, яка надає можливість для будь-якої країни Євросоюзу вийти з його складу.

Щоправда, конкретні умови для цього кроку не уточнюються, тому у будь-якому випадку питання вирішуватиметься усіма країнами-членами. Це є одним із найбільших пролонгованих у часі результатів європейської політики другої «великої коаліції». Для держав, які співпрацюють з Європейським Союзом, важливим є факт закріплення у Лісабонському договорі положення про європейську політику сусідства. Втім, посилення інтеграційних зв'язків у Євросоюзі ускладнюватиме подальший процес його розширення. Цю тезу 7 травня 2009 року підтвердив установчий пражський саміт «Східного партнерства». Тоді Європейська комісія запропонувала залучити до тіснішої співпраці з Євросоюзом найближчих сусідів, тобто Білорусь, Молдову, Україну, а також кавказькі країни Азербайджан, Вірменію та Грузію. Зокрема, проект «Східне партнерство» передбачає розвиток всіх напрямів співробітництва, включно зі створенням зони вільної торгівлі, але без перспективи членства для східноєвропейських та кавказьких держав, які беруть у ньому участь.

Особливу позицію щодо «Східного партнерства» зайняла Росія. Насамперед, Кремль невдоволений спробами Євросоюзу поширити свій вплив

на «пострадянський простір», який Росія традиційно вважає «близьким зарубіжжям» та зоною своїх виняткових національних інтересів. Окрім того, Москва стурбована появою альтернативного щодо Співдружності незалежних держав інтеграційного проекту. У заяві Міністерства закордонних справ Російської Федерації з приводу започаткування проекту «Східне партнерство» мова йшла про вимогу поважати російські інтереси в Східній Європі та на Кавказі. Водночас наприкінці заяви висловлювалося сподівання, що у віддаленій перспективі європейська та євразійська інтеграція перетворяться на єдиний процес.

Однак, не пояснюється, як таке взагалі можливо, зважаючи на протилежні ціннісні принципи, на основі яких розвиваються два згаданих типи інтеграції. Адже не випадково Росія відмовилася від прямої участі у проекті «Східне партнерство». Формальним приводом стала участь Росії у іншому проекті Євросоюзу «Північний вимір». Він за своєю суттю є майже аналогічним до «Східного партнерства». Утім, Росія остаточно не відкинула й можливість співпраці в рамках «Східного партнерства», що було підтверджено 18 листопада 2009 р. за підсумками стокгольмського 24-го саміту Росія — Європейський Союз. Зрештою, російський проект «Договору про європейську безпеку», зокрема, передбачав сприяння співпраці всіх міжнародних структур, які діють на Євразійському просторі²⁷.

Щоправда, досвід реалізації «Північного виміру» у вигляді співпраці Росії передусім із скандинавськими державами засвідчив, що основною проблемою є традиційний дефіцит фінансових ресурсів, які виділяються на спільні заходи. За умов світової фінансової кризи «Східне партнерство» ризикує успадкувати цю ваду «Північного партнерства». Адже задекларована сума, яка на «сусідство» виділялася з бюджету Євросоюзу до 2013 року, ледь дотягувала до 500 мільйонів євро. За наступні чотири роки цих коштів мало вистачити якраз на оплату роботи експертів. Тому «Східне партнерство» буде іспитом на справжнє бажання держав учасників здійснювати внутрішні перетворення не для Євросоюзу, а заради інтересів власних народів. Зрештою, досягнення славнозвісних європейських стандартів є справою народів Білорусі й Молдови, України й Грузії, Азербайджану й Вірменії. У за них Євросоюз це завдання не вирішить.

Хоча зазначений формат не зовсім відповідає неодноразово декларованим амбіціям України, але можлива відмова від участі навряд чи сприяла би порозумінню з європейськими партнерами. Водночас європейські партнери вважають символами поглиблення співпраці між Україною та Євросоюзом вступ України до Світової організації торгівлі та укладання угоди про співробітництво в процесі модернізації української газотранспортної системи.

Однак, зважаючи на деклароване українське прагнення вступу до Євросоюзу, Берлін за часів урядування другої «великої коаліції» крити-

кував Україну за відсутність структурних економічних реформ та внутрішньополітичну нестабільність. Зокрема, не можна назвати успішним хід конституційної та судової реформ, боротьби з корупцією.

ФРН підтримала посилення координації з Польщею і Францією в рамках «Ваймарської ініціативи». Також Берлін підтримує співпрацю у напрямі спільної політики в галузі безпеки і оборони ЄС з країнами «Східного партнерства» (Азербайджан, Вірменія, Білорусія, Грузія, Молдова, Україна)²⁸.

Вагомим дипломатичним досягненням другої «великої коаліції» стала нормалізація відносин зі США, які за часів «червоно-зеленої коаліції» були погіршені критичною позицією канцлера Г. Шредера щодо іракської військової кампанії. Це було тим більш важливо, що Німеччина заробляє близько 45% валового внутрішнього продукту за рахунок експорту до розвинених держав²⁹. Тому темп перезавантаження німецько-американських відносин було задано вже 6 грудня 2005 р., коли у Берліні відбулися переговори канцлера А. Меркель з державним секретарем США К. Райс. 13 січня 2006 р. канцлер ФРН А. Меркель відвідала Вашингтон. Під час візиту обговорювались питання тіснішої трансатлантичної солідарності.

Значна увага німецьких дипломатів також приділялася європейським справам. 25 березня 2007 р. з нагоди 50-річчя підписання Римського договору про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) було прийнято «Берлінську декларацію», яка закликала до поглиблення європейської інтеграції. Ці проблеми 16 липня 2007 р. у Берліні А. Меркель обговорила з тодішнім британським прем'єр-міністром Г. Брауном.

Зміцнюючи євроатлантичні зв'язки, Німеччина позитивно сприйняла 17 лютого 2008 р. акт щодо проголошення незалежності Косово. Албанські власті Косово намагаються демонструвати незалежність від кондомініуму ЄС і США (НАТО). Насправді фінансово-економічна залежність Косово залишається головним фактором слабкості його незалежності. Тому Косово балансує на межі, яка відділяє держави, які «відбулися», від держав, які визнаються «проблемними». Серйозною проблемою косовського державотворення залишається не лише відсутність «власної національної історії», а й відповідної міфології як основи державотворчої ідеї. Існування двох албанських держав в Європі виглядає як перебір, але проти створення «Великої Албанії» виступають донори й протектори Косово. У цьому сенсі «незалежність Косово» виконує роль додаткових гарантій для тривалого збереження дійсного статусу протекторату ЄС і США. Присутність міжнародних структур стала визначальним фактором існування Косово. Миротворча діяльність ОБСЄ на

різних етапах конфлікту ускладнювалася нормативними документами цієї організації. Вони не лише визнають принципи добровільності дій сторін у процесі зміни державних кордонів, а й передбачають одностайність у прийнятті рішень.

Унаслідок цього війна 1999 р. стала символом краху миротворчих зусиль ОБСЄ у Косово. Додатковим символом неефективності ОБСЄ в Косово стало дублювання його функцій структурами ЄС та ООН. Суттєвими проблемними факторами діяльності ООН у Косово також залишаються протиріччя між постійними членами Ради Безпеки ООН з приводу підходів до врегулювання. Економічні проблеми ООН переносять на Євросоюз. Додатковою слабкістю місії ЄС у Косово є невизнання незалежності цієї території п'ятьма з двадцяти семи країн ЄС (Грецією, Іспанією, Кіпром, Словаччиною, Румунією). Але, попри зазначені проблеми, Німеччина визнала незалежність Косово і тиснула на Сербію з вимогою зробити такий само крок, якщо Белград хоче приєднатися до Євросоюзу.

Наслідки проголошення незалежності Косово вийшли за межі причин цього рішення. Знову під сумнівом опинилася аксіома виконання міжнародних договорів і міжнародних режимів. Адже практика односторонніх дій великих держав підриває стабільність і безпеку. Розпад федеративних держав під гаслом права націй на самовизначення веде до заперечення вже новими незалежними державами аналогічного права за «своїми» національними меншинами.

Помітним феноменом дипломатичної діяльності другої «великої коаліції» було пробуксовування роботи німецько-французького тандему. 23 листопада 2005 р. канцлер ФРН А. Меркель здійснила перші візити до Парижа та Брюсселя. Обговорювались питання німецько-французького співробітництва та бюджетна й конституційна криза ЄС. Також німецька еліта погодилася активізувати участь у миротворчій діяльності у сфері інтересів Франції. 20 вересня 2006 р. німецький бундестаг прийняв рішення про направлення військово-морських сил для участі в операції ООН біля берегів Лівану.

12 жовтня 2006 р. канцлер А. Меркель та президент Франції Ж. Ширак провели чергові консультації з питань пріоритетів головування Німеччини в Європейському Союзі в першому півріччі 2007 року. Вже тоді з'явилися симптоми початку глибокої фінансової кризи.

Криза в єврозоні вже перетворила Євросоюз з добровільного об'єднання держав на організацію з відносинами між боржниками й кредиторами, з яких не так просто вийти. Кредитори можуть втратити великі суми, якщо країни-учасники вийдуть з валютного союзу, тоді як дебітори підпадають під вплив політики, що заглиблює їх економічний спад,

посилило борговий тягар і зміцнило їхнє підлегле становище. Після створення незалежного центрального банку країни учасники виявилися тримачами заборгованості у валюті, яку вони не контролюють.

Зокрема, Дж. Сорос запропонував «конвертувати державні заборгованості в єврооблігації. Країнам-учасникам буде дозволено нові єврооблігації лише для заміни тих, що підлягають погашенню. Якби країна набирала додаткові борги, вона могла б позичати кошти лише від свого імені. Єврооблігації не зіпсували б кредитний рейтинг Німеччини. Єврооблігації не зможуть усунути відмінностей у конкурентоспроможності, що викликає більше занепокоєння. Німецька громадськість не визнає, що прийняття єврооблігацій було б набагато менш ризикованим і дорогим, ніж продовження слабких спроб зберегти євро. Якщо Німеччина виступає проти єврооблігацій, їй варто заявити про вихід з євро зони. Якщо піде Німеччина, євро знеціниться».

Країни-боржники відновлять свою конкурентоспроможність. Вартість згоди на єврооблігації для Німеччини була перебільшена, а витрати на вихід з єврозони недооцінені. Європа виявилася б у кращому становищі, якби Німеччина зробила остаточний вибір між єврооблігаціями і виходом з єврозони, незалежно від результату. Хаотичний розпад унаслідок взаємних звинувачень і неврегульованих претензій залишить Європу в набагато важчому становищі, ніж тоді, коли вона наважилася на сміливий експеримент і пішла на об'єднання»³⁰.

Звичайно, Європейський Союз тримається на капіталі Німеччини. Внаслідок цього внесено дисбаланс у вісь Німеччина — Велика Британія — Італія — Франція. По цій вісі більше немає ні солідарних, ні гармонійних відносин. Франція постійно підривала авторитет ЄС війнами в Лівії і Малі. Закладаються проблеми під майбутнє ЄС. Виступаючи у травні 2013 р. у Німецько-бельгійсько-люксембурзькій торговельній палаті, комісар Європейського Союзу з енергетики Гюнтер Еттінгер закликав вжити негайних заходів заради «санації Європи» з метою запобігання банкрутству. На його думку, керівництво Євросоюзу, замість того, аби боротися з кризою, вправляється в політичній коректності і вихованні країн іншого світу. Болгарію, Румунію, Італію він назвав державами «майже не керованими». На думку Г. Еттінгера, Франція не готова до назрілих змін, зокрема, зменшення державних витрат, скорочення пенсій, підняття пенсійного віку. Він визнав, що Німеччина досягла межі свого економічного розвитку і сильнішою вона вже не стане³¹.

Перед Німеччиною наприкінці електорального періоду перебування при владі другої «великої коаліції» стояла проблема не стільки допомоги іншим державам, а власного порятунку. У разі краху євро і повернення до німецької марки зменшилася б конкурентна здатність німецької

економіки. Німецькі транснаціональні корпорації у такому разі перевели б виробництво за кордон у пошуках дешевшої робочої сили. У підсумку найбільшого удару зазнав би німецький середній клас. Ключовим є питання ціни, яку за збереження євро має заплатити німецький середній клас. Складовою такої ціни може бути фіскальний союз як фундамент для європейського федерального політичного союзу.

Свої особливості були властиві східноєвропейській політиці другої «великої коаліції». Вона фактично складалася з двох політичних напрямів — російського та українського. 16 листопада 2005 р. Верховна Рада України провела парламентські слухання «Співробітництво України та Німеччини на шляху України до ЄС». Голова Верховної Ради України В. Литвин прийняв делегацію бундестагу ФРН. Вважалося, що уряд «великої коаліції» А. Меркель займе менш русофільську позицію, але й не буде надто прихильним адвокатом України в Європі. Утім, 30 березня 2006 р. Г. Шредер офіційно очолив консорціум, який мав будувати Балтійський газопровід³².

3–4 жовтня 2006 р. у Берліні з робочим візитом побував президент України В. Ющенко. Під час переговорів з президентом Х. Келлером В. Ющенко наголошував, що в першому півріччі 2007 р. під час головування в ЄС Німеччина має підтримати укладання Євросоюзом із Україною угоди про асоціацію. Але це було надто сміливим припущенням. Це стало зрозуміло 8–10 лютого 2007 р. під час офіційного візиту президента України В. Ющенка до Німеччини. Президент України взяв участь у роботі Мюнхенської конференції з питань безпеки, де з історичною промовою про нову холодну війну виступив президент Росії В. Путін³³.

9 лютого 2008 р. у Берліні міністр закордонних справ України В. Огризко у бесіді з міністром закордонних справ Німеччини Ф.-В. Штайнмайєром запевнив, що, незважаючи на газові суперечності з Росією, Україна гарантує безперебійне постачання газу в Європу. Під час переговорів із головою Асоціації торговельно-промислових палат ФРН М. Ванслебеном обговорювалися питання залучення німецьких інвестицій для проведення Євро-2012 в Україні. З президентом Вільного університету Берлін Д. Ленцем обговорювалося питання проведення в 2008 р. міжнародної конференції на тему Голодомору 1932–1933 років. Іншим був порядок денний, наприклад, переговори 8 березня 2008 р., коли у Москві канцлер А. Меркель провела переговори з президентом Росії В. Путіним. Обговорювалися проблеми побудови північноєвропейського газопроводу, іранська та косовська проблеми. Символом стратегічного значення українсько-німецьких відносин цього історичного періоду можна вважати той факт, що 14 січня 2009 р. Верховна Рада України

ратифікувала Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом ФРН про перевезення військових вантажів та персоналу через територію України, підписану 12 липня 2006 р. у м. Берліні³⁴. У лютому 2009 р. в Берліні відзначили 10-річчя Українсько-німецького форуму³⁵.

17 червня 2009 р. у Києві разом побували міністр закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмайер та міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський. Обговорювалося питання, як Європейський Союз може посилити свої контакти з Києвом для стабілізації економічної ситуації в Україні³⁶.

27 березня 2007 р. за головування ФРН урочисто відзначили 50-річчя Римського договору про створення Європейського економічного співтовариства. Ця подія стала важливою з точки зору погодження суперечливих позицій країн Євросоюзу щодо підготовки Договору, який мав замінити провалену під час процедури ратифікації першу спільну Конституцію ЄС. Ангела Меркель наполягала на тому, аби посилення на Бога та цінності християнства були включені до проекту тексту першої спільної Конституції Євросоюзу. Цю ідею підтримали католицькі Польща, Ірландія, Італія. Але у тексті Лісабонського договору реформ закріплено лише положення про «культурний, релігійний та гуманістичний спадок Європи».

Під час головування в ЄС А. Меркель активно не акцентувала увагу на проблемі можливого членства Туреччини. Вона лише розкритикувала турецького прем'єр-міністра Реджепа Ердогана, який під час візиту до ФРН застеріг місцевих турків від загрози асиміляції. Меркель зазначала публічно, що Туреччина ні географічно, ні ментально не є європейською країною. Вона звернула увагу на наявність у Туреччині серйозних проблем із дотриманням прав людини. Турки зазначали, що насправді німецьких консерваторів лякає перспектива того, що в разі вступу до ЄС турецькі депутати матимуть третину мандатів у Європейському парламенті.

Впродовж 2000–2005 рр., як лідер опозиції, А. Меркель неодноразово критикувала особливі стосунки, які склалися між тодішнім бундесканцлером Г. Шредером та російським президентом В. Путіним. Пік критики настав, коли Шредер очолив акціонерне товариство, яке керує побудовою балтійського «Північноєвропейського газопроводу». Але, очоливши «велику коаліцію», А. Меркель від реалізації цього проекту, який польські консерватори назвали новим енергетичним пактом «Молотова–Ріббентропа», не відмовилася. Бундесканцлер А. Меркель 10 лютого 2007 р. була присутня під час історичної промови В. Путіна на Мюнхенському форумі безпеки, коли російський лідер відверто висловив претензії до одноосібних дій США, особливо на пострадянському просторі. Але навіть за умов напружених російсько-американських відносин часів президентства Дж. Буша молодшого Німеччина не збиралася відмовлятися від своїх національних інтересів у розвитку стратегічної співпраці із Росією.

Обрання 2 березня 2008 р. президентом Росії Д. Медведева радикально не змінило німецько-російські відносини. Росія продовжує виступати проти ратифікації Європейської енергетичної хартії. Додаткове навантаження на відносини Росії з країнами Європи наклали події серпневої 2008 р. війни на Кавказі та визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії.

1 травня 2008 року Ангела Меркель отримала премію імені Карла Великого за заслуги в справі розвитку Європейського Союзу. З промовою з цього приводу виступив президент Франції Н. Саркозі, який також став лауреатом цієї премії.

Напередодні світової економічної кризи рівень безробіття у ФРН вперше за 16 років був менший за три мільйони осіб. Європейська комісія критикувала намір німецького уряду скоротити оподаткування. Терміново довелося спільними зусиллями Євросоюзу рятувати від банкрутства Грецію та Ірландію. Світова економічна криза поставила під питання доцільність розширення кола країн, які є членами монетарного союзу ЄС.

Досить часто зовнішньополітичні орієнтири Ангели Меркель співпадають із позиціями адміністрації президента США Барака Обами. Особливо це стосується виведення військових підрозділів із Іраку, розробки нової більш ефективної стратегії дій НАТО у Афганістані, активізації близькосхідного мирного процесу, діалектичного поєднання дипломатичних зусиль та тиску щодо Ірану, «перезавантаження» відносин із Росією та Китаєм. Водночас зберігаються розбіжності між ФРН та США щодо Кіотського протоколу та засобів боротьби зі змінами клімату.

Таким чином, діяльність на міжнародній арені другої «великої коаліції» стала логічним продовженням зміцнення позицій ФРН у Європі та світі. Ідеї більшої міжнародної активності ФРН кореспондуються з програмними настановами як ХДС, так і СДПН. Вирішальний голос у питаннях зовнішньої політики другої «великої коаліції» залишався за канцлером А. Меркель. Німеччина не почувається зобов'язаною підтримувати інтервенції найближчих союзників, які у міжнародній політиці безпеки керуються власними інтересами. Політика «великої коаліції» у сфері безпеки полягала у максимальному збільшенні політичної активності з мінімалізацією військової активності. Німеччина намагалася з перемінним успіхом ініціювати політичне врегулювання криз і конфліктів. Німці вважають воєнні інтервенції неефективними і коштовними. Німеччина бачить загрози власній безпеці інакше, ніж сусіди з Північної і Центральної Європи.

Зовнішньополітична стратегія ФРН щодо країн Азії, Африки, Латинської Америки передбачає поширення цінностей свободи, рівності, солідарності, толерантності, уваги до потреби сталого розвитку в союзі з навколишнім середовищем і взаємної відповідальності держав.

Більшість німецьких парламентських політичних партій переконана, що борговий тягар країн, які із великими труднощами розвиваються, є своєрідним рабством наших днів. Цей негативний процес посилюється внаслідок підвищеної експлуатації іммігрантської робочої сили і нерівноправних конкурентних торговельно-економічних відносин постіндустріальної Німеччини з відсталою індустріальною периферією світового господарства. Пріоритетними азійськими партнерами ФРН є велика азійська трійка — Китай, Японія, Індія. Попри певну міжнародну ізоляцію Індії після ядерних випробувань 1998 р. ФРН вже у травні 2000 р. підписала стратегічний документ «Порядок денний німецько-індійського партнерства в ХХІ столітті». Причому Індія визначається Німеччиною як «природний партнер» й «азійська велика держава»³⁷. У листопаді 2007 р. Індію відвідала бундесканцлер А.Меркель. Німецьких інвесторів мотивувала дешева індійська робоча сила, яка дорівнювала 20% вартості німецької робочої сили³⁸. Водночас Франція, Німеччина та Велика Британія конкурують між собою на індійському ринку зброї³⁹.

Інший важливий напрям німецької економічної експансії становить Латинська Америка, де привілейованими партнерами Німеччини лишаються країни з достатньо чисельною німецькомовною діаспорою — Аргентина, Чілі, Бразилія. Найбільший німецький економічний інтерес у Африці концентрується на багатій на енергоносії Лівії, а також Південно-Африканській Республіці та Намібії. Решта африканських країн є просто об'єктами німецьких програм економічної допомоги розвитку.

На Близькому Сході німецька дипломатія з великою долею обережності поставилась до американської стратегії інтенсивної демократизації цього регіону з використанням військових методів впливу. Адже дестабілізація Великого Близького Сходу не лише перекриє важливі джерела постачання сировини для німецької економіки, а й негативно позначається на спільній безпеці Європейського Союзу. Саме цей чинник був вирішальним у рішучому німецькому «ні» американській війні в Іраку. Проте після успішної ліквідації режиму Саддама Хусейна Берлін вважав за доцільне продовжувати використовувати Ірак як фактор стримування сусіднього Ірану. Ця стратегічна перспектива є особливо важливою з огляду на можливу перспективу вступу Туреччини в ЄС, адже тоді Євросоюзу доведеться мати спільний кордон з Іраком.

Тож внаслідок початку переговорів про вступ Туреччини до Європейського Союзу Німеччина об'єктивно зацікавлена у стимулюванні європейських зусиль, спрямованих на пошук оптимального варіанту близько-східного мирного врегулювання. Причому німецька дипломатія, використовуючи весь набір своїх методів впливу, починаючи з торгівлі і закінчуючи демонстрацією загального потенціалу Європейського Союзу, послідовно стимулює всі зацікавлені сторони до пошуку компромісів.

Проте об'єктивні межі зазначених варіантів вирішення проблем не є усталеними. Яскравий приклад цього становить проблема іранської ядерної програми. Німеччина та Франція, очевидно, не втрачали надії переконати найближчого союзника США — Велику Британію — в тому, що намагання розрубати гордіїв вузол близькосхідних проблем більше нагадує ризиковану авантюру, ніж віками випробувану практику реальної політики. Ситуація у цьому сенсі змінилася вже за існування християнсько-ліберальної коаліції під час «арабської весни» — революційних подій початку 2011 року.

Однак за часів другої «великої коаліції» ФРН не сприймала апокаліптичну концепцію зіткнення цивілізацій і в міру своїх можливостей намагається стимулювати діалог між цивілізаціями. Врешті, або Захід повинен змінитись, аби адаптувати під свої потреби решту світу, чи незахідний світ має остаточно трансформуватись, змінивши навіть свою традиційну цивілізаційну ідентичність, аби знайти своє місце в новому ліберальному світовому устрої. Від способу розв'язання цієї дилеми значною мірою залежить алгоритм розвитку всесвітньої історії у XXI столітті.

Загалом політичне співжиття Ангели Меркель і соціал-демократів не було спокійним. Але «велика коаліція» конституційно могла розпастися лише з обопільної згоди, адже опозиційні «Партія зелених» і «Ліва партія» не були здатні запропонувати у бундестазі конструктивний вотум недовіри, тобто ще до відставки уряду створити нову коаліцію. Тож лише 27 вересня 2009 р. відбулися чергові вибори бундестагу. Перемогу святкували ХДС-ХСС та ВДП. 24 жовтня 2009 р. А. Меркель оголосила про створення коаліції з Вільними демократами, внаслідок чого міністром закордонних справ став вільний демократ Г. Вестервелле. Завершився історичний період діяльності другої «великої коаліції», але досвід погодження зовнішньополітичних пріоритетів між провідними політичними партіями Німеччини залишається актуальним. Адже не лише А. Меркель і Ф.-В. Штайнмайер після виборів 2013 р. залишилися провідними дійовими особами у третій «великій коаліції», а й відповідне експертне середовище у ХДС-ХСС і СДПН також враховує недавній досвід «коаліційного» проведення зовнішньої політики.

Помітною тенденцією міжнародної діяльності другої «великої коаліції» стало дедалі більше залучення Німеччини до реалізації своїх глобальних інтересів як одного з провідних світових експортерів з пріоритетністю країн-членів Євросоюзу. Напередодні початку світової економічної кризи 2008 р. Німеччина домоглася великого профіциту у торговельному балансі з більшістю країн світу. Це можна вважати вагомим здобутком діяльності другої «великої коаліції», але по мірі

поглиблення світової економічної кризи такі економічні переваги почали створювати проблеми наступним німецьким правлячим коаліціям.

¹ *Schöllgen Gregor*. Deutsche Außenpolitik. Band 2. Von 1945 bis zur Gegenwart. — München, 2013. — 353 s.

² *Sabrow Martin, Mentel Christian (Hrsg)*. Das Auswärtige Amt und seine umstrittene Vergangenheit. Eine deutsche Debatte. — Frankfurt am Main, 2014. — 406 s.

³ Bilanz der deutschen EU-Ratspräsidentschaft. Bertelsmann Forschungsgruppe Politik. — München, 2007. — 340 s.

⁴ *Hüttmann Martin*. Die Koordination der deutschen Europapolitik // Aus Politik und Zeitgeschichte. — 2007. — № 10. — S. 39–45.

⁵ *Becker Peter*. Die Europapolitik des vereinten Deutschland zwischen Kontinuität und Wandel // Jesse Eckhard, Sandschneider Eberhard (Hrsg). Neues Deutschland? Eine Bilanz der deutschen Wiedervereinigung. — Baden-Baden. — 2008. — S. 141–176.

⁶ *Karp Regina*. The New German Foreign Policy Consensus // The Washington Quarterly. — 2005. — № 1. — P. 61–82.

⁷ *Wendler Frank*. Pragmatismus, Führung und langsam erodierender Konsens: Eine Bilanz der Europapolitik der Großen Koalition // Christoph Egle, Reimut Zohlhöfer (Hrsg). Die zweite Große Koalition. Eine Bilanz der Regierung Merkel 2005–2009. — Wiesbaden. — 2010. — S. 530–549.

⁸ *Harnisch Sebastian*. Die Außen- und Sicherheitspolitik der Regierung Merkel: Eine liberale Analyse der Großen Koalition // Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik. — 2010. — № 3. — S. 1–19.

⁹ *Harnisch Sebastian*. Die Große Koalition in der Außen- und Sicherheitspolitik: die Selbstbehauptung der Vetospieler // Christoph Egle, Reimut Zohlhöfer (Hrsg). Die zweite Große Koalition. Eine Bilanz der Regierung Merkel 2005–2009. — Wiesbaden. — 2010. — S. 502–529.

¹⁰ *Erler Gernot*. Mission Weltfrieden. Deutschlands neue Rolle in der Weltpolitik. — Freiburg, 2009. — 256 s.

¹¹ *Steinmeier Frank Walter*. Mein Deutschland. Wofür Ich stehe. — München, 2009. — 240 s.

¹² *Lohse Eckart, Wehner Markus*. Rosenkrieg. Die großer Koalition 2005–2009. — Köln, 2009. — 272 s.

¹³ *Ватлин А.Ю.* Германия в 2000–2010 годах // Новая и новейшая история. — 2010. — № 6. — С. 18–38.

¹⁴ *Петухов В.В.* Внешнеполитические приоритеты массового сознания россиян // Социс. — 2010. — № 11. — С. 3–13.

¹⁵ *Гринин В.* Россия и Германия: история длиною в 1000 лет // Международная жизнь. — 2012. — № 6. — С. 57–66.

¹⁶ *Сидорук Т.* Європейська політика сусідства: концептуальні хиби конструкції // Політичний менеджмент. — 2011. — № 1. — С. 121–133.

¹⁷ *Rittberger Volker*. German Foreign Policy since Unification. Theories and Case Studies. — Manchester, 2001. — P. 34.

¹⁸ *Boekle Henning, Rittberger Volker, Wagner Wolfgang*. Soziale Normen und normgerechte Außenpolitik. Konstruktivistische Außenpolitiktheorie und deutsche Außenpolitik nach der Vereinigung // Zeitschrift für Politikwissenschaft. — 2001. — № 1. — S. 103.

¹⁹ *Rainer Baumann, Volker Rittberger, Wolfgang Wagner*. Macht und Machtpolitik. Neorealistic Außenpolitiktheorie und Prognosen über die deutsche Außenpolitik nach der Vereinigung // Zeitschrift für internationale Beziehungen. — 1999. — № 2. — S. 245–286.

²⁰ *Bierling Stephan*. Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Normen. Akteure. Entscheidungen. — München, 1999. — S. 366.

²¹ *Тоффлер Е.* Нова парадигма влади. Знання. Багатство. Сила. — К., 2003. — С. 37.

²² *Pogorelskaja Svetlana*. Teil der neuen Strategie — Nichtregierungsorganisationen (NGO) // Kurt-Jürgen Maas (Hrsg). Kultur und Außenpolitik. Handbuch für Studium und Praxis. — Baden-Baden: Nomos Verlag, 2005. — S. 215.

²³ Урядовий кур'єр — 20 вересня 2005. — С. 3.

²⁴ CDU, CSU und SPD: Gemeinsam für Deutschland. Koalitionsvertrag vom 11. November 2005 // http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/koalitionsvertrag.pdf

²⁵ Германия в XXI веке. — М., 2010. — С. 228.

²⁶ *Гладченко О.* Лісабонський договір 2007 року як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу // Вісник Центральної виборчої комісії — № 1 (11) 2008. www.cvk.gov.ua/visnyk/pds/2008.1

²⁷ Проект «Договора о европейской безопасности» // www.kremlin.ru/news/6152

²⁸ Состояние и перспективы развития общей политики в области безопасности и обороны Европейского союза // Зарубежное военное обозрение. — 2013. — № 2. — С. 10.

²⁹ *Синдеев А.А.* Двусторонние отношения США и ФРГ: из прошлого в будущее // США — Канада: экономика, политика, культура. — 2010. — № 12. — С. 78.

³⁰ *Джордж Сорос.* Вибір Німеччини // День. — 11 квітня 2013. — С. 3.

³¹ *Віктор Тимченко.* Можна сперечатися про вибір слів, але потрібно відкрито говорити про проблеми // Голос України. — 1 червня 2013. — С. 13.

³² Голос України — 31 березня 2006. — С. 3.

³³ *Kneuer Marianne*. Demokratisierung durch die EU. Süd und Ostmitteleuropa im Vergleich. — Wiesbaden. — 2007. — S. 342.

³⁴ Голос України — 4 лютого 2009. — С. 3.

³⁵ Голос України — 16 лютого 2009. — С. 3.

³⁶ Голос України — 17 червня 2009. — С. 3.

³⁷ *Wagner Christian*. Indien // Schmidt Sigmar, Hellmann. Handbuch zur deutschen Außenpolitik. — Wiesbaden, 2007. — S. 572.

³⁸ *Печищева Л.А.* Индия и Германия: развитие торгово-экономических отношений // Азия и Африка сегодня. — 2010. — № 7. — С. 56.

³⁹ *Jain Rajendra, Kuck Gert*. India and Germany in a Changing World. — New Delhi, 2001. — P. 354.

Статья посвящена исследованию особенностей формирования и реализации внешней политики ФРН во время правления второй «большой коалиции». Основное внимание уделено вопросам эволюции концептуальных подходов ФРН к современным международным отношениям, её активности в вопросах международной безопасности, нормализации отношений ФРГ и США, а также специфике немецко-российских отношений.

Ключевые слова: Германия, «большая коалиция», внешняя политика, Европейский Союз, международная безопасность, Россия, Украина.

This thesis is devoted to the peculiarities of the formation and realization of FRG foreign policy during the second «great coalition». The main attention is paid to the questions of evolution of the conceptual FRG's approaches to the modern international relations, its activity in the field of international security, normalization FRG-USA relations, as well specifics of German-Russian relations.

Keywords: Germany, great coalition, foreign policy, European Union, international security, Russia, Ukraine.